

Crossing of Yam Suf – Artwork

Sarajevo Haggadah

Mainz Haggadah

Dura Europus

Crossing of Yam Suf – More Artwork

Alba Bible

Crossing of Yam Suf in Art

Introduction

The three images shown here, the fresco from the Dura Europus Synagogue^[1] and the miniatures from the Sarajevo Haggadah^[2] and Mainz Haggadah^[3] all depict the crossing of Yam Suf (Shemot 14). Each artist highlights different aspects of the story, and portrays the crossing itself, the nation of Israel, the fate of the Egyptians, and the roles of Hashem and Moshe in unique ways. The various renderings help the learner reexamine the Biblical text by highlighting many of the nuances and gaps in the original telling.

Contrasting Images

Dura Europus

The fresco contains three separate scenes which together tell the story of the crossing. In each, an oversized Moshe and his staff tower over the rest. On the right side of the painting, the Children of Israel march from Egypt armed with shields, and on the far left, Moshe leads them safely from Yam Suf. The center of the mural is framed by two figures of Moshe, the first lifting his staff, presumably to split the sea for the Israelites, and the second with his staff again outstretched, signaling the waters to return and drown the Egyptians.^[4] At the top of the image, two hands of God appear, one pointing toward the water and the other reaching out toward the people on dry land, emphasizing His role in the both the punishment and the salvation.^[5]

Sarajevo Haggadah

This scene from the Sarajevo Haggadah focuses on the contrasting fates of the Egyptians and the Israelites.^[6] The sea is split into multiple, alternating paths of water and dry land, with the drowning Egyptians and their weapons juxtaposed with the crossing Israelites carrying unbaked Matzot on their shoulders. Interestingly, the paths are drawn as arcs rather than horizontal strips. In the left foreground, Paroh stands tall, the sole survivor among the dying Egyptians.

Mainz Haggadah

In contrast to the other renderings, this image depicts only the conclusion of the story, after the Children of Israel have already reached the safety of the shore. They watch as Moshe lifts his staff and the Egyptians drown in the sea. As in the Dura Europus painting, here, too, the nation is armed. Amidst the many figures in the painting, those of Moshe and Paroh stand out. Moshe looms in the foreground, staff raised and garbed, king-like, in gold robes. Paralleling him, Paroh sits in his gold chariot, his hand stretched heavenwards, perhaps finally recognizing God. It is unclear if he is about to drown or be saved.

Relationship to the Biblical Text

The artists' choices reflect certain ambiguities in the Biblical text and different possible interpretive stances:

One Path or Many?

A simple read of Shemot suggests that when the sea split, it created one large dry patch of land, bordered by "walls" of water between which the nation crossed to safety. Several sources, though, suggests that twelve separate lanes were created, one for each tribe.^[7] This understanding is alluded to in the multiple paths of the Sarajevo Haggadah^[8] and perhaps hinted to in the Dura Europus fresco.^[9] It is also most explicit in the 15th century [Alba Bible](#).^[10] Is there any textual motivation^[11] for rendering the miracle in this way, or is it merely related to a desire to intensify the supernatural elements of the event? See [Yam Suf – Natural or Supernatural](#).

Paroh's Fate

While Paroh is not depicted at all in the Dura Europus fresco, he is highlighted in both the Sarajevo and Mainz Haggadot. The Sarajevo Haggadah clearly suggests that he miraculously survived the crossing.^[12] In contrast, the Mainz Haggadah, while allowing for that possibility,^[13] leaves his final fate as a question mark. What does the Biblical account have to say? Paroh's death is never mentioned explicitly, but the simple reading of "לֹא נִשְׁאַר בְּהֶם עַד אֶחָד" in [Shemot 14:28](#)^[14] suggests that there were no survivors. Nonetheless, several Midrashim claim that Paroh did in fact endure.^[15] This disagreement depends in part on how one views the purpose of the wonders in Egypt. If they are mainly punitive in nature, it is natural that Paroh should die. However, if they are meant to educate, transform, and impart recognition of Hashem, a survivor is necessary to tell the tale. See [Purpose of the Plagues](#), [Hardened Hearts](#), and [Paroh's Fate](#).

Purpose of the Miracle

Most readers of the Biblical text tend to assume that the Sea split because the Children of Israel's route required them to get to the other side. This leads them to imagine a straight corridor leading from one side to the other. The curved paths portrayed in the Sarajevo Haggadah, may therefore come as somewhat of a surprise. This depiction may be following an interpretive tradition found in numerous commentators who describe the path of the crossing as being in the shape of an arc or rainbow in which the Israelites came out of the Sea on the same side as from which they entered it.^[16] According to this, the parting of the Sea was necessary not for the Israelites' journey, but only to ensure the drowning of the Egyptians. For more, see [Geography of Yam Suf](#).

Israel and Egypt – How Close?

The Sarajevo Haggadah has the Egyptians drowning in the sea, while the Israelites simultaneously cross unharmed, right next to them. The Mainz Haggadah, in contrast, depicts the Egyptians drowning only once the Israelites have reached the shore.^[17] Which is truer to the text of Shemot? The verses are unclear, and

the disagreement relates to two ambiguities in the text. First, does the repetition of the description of the Children of Israel crossing in verse 29, following the account of the Egyptians drowning, suggest that they were still in the sea at the time?^[18] Second, do the words, "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם" in [Shemot 14:30](#) mean that the Israelites saw the enemy dying while they themselves were already on shore or that they saw the corpses wash up onto shore?^[19] The various readings may also relate to each commentator's general approach to miracles; are they performed in as natural a manner as possible or not?^[20] See [Yam Suf – Natural or Supernatural](#).

Carrying Weapons or Matzot?

Both the Dura Europus fresco and the Mainz Haggadah interpret "וְהַמְשִׁים עִלּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" in [Shemot 13:18](#) to mean that the Israelites left Egypt equipped for battle. For a fuller discussion, see "[וְהַמְשִׁים](#)". In the Sarajevo Haggadah, though, the only weapons depicted are those of the Egyptians cast into the water. Instead, the artist has the Israelites carrying Matzot, as per "וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת בְּצִקוֹ טָרֵם יְחֻמֵץ מִשְׂאֲרֵתָם" in [Shemot 12:34](#).

[1] The Synagogue, dating to 244 CE, is one of the most ancient synagogues in the world. It was uncovered in Syria in 1932, preserved virtually intact. Its walls were covered by frescoes of various Biblical scenes, and these are currently on display in the National Museum of Damascus.

[2] This Haggadah (c. 1350), by an unknown artist, is an illuminated manuscript presently housed in the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo.

[3] This Haggadah was copied by Moses ben Nathan Oppenheim in 1726. It is currently in the Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

[4] This assumes that the people in the water are the drowning Egyptian army. According to this, though, there is no depiction of the Israelites' actual crossing, unless one postulates that this is what is portrayed in the third scene on the left and that it is out of chronological order. An alternative interpretation has been proposed by Eva Steinlauf in her [MA thesis](http://digitool.library.mcgill.ca/thesisfile83151.pdf), "The Frescoes of the Dura Europus Synagogue: Multicultural Traits and Jewish Identity", McGill University, 2004: 73-76. She contends that the people in the water in the middle scene are not the Egyptians, but rather the tribe of Benjamin who jumped into the sea according to R. Meir in [Mekhilta DeRabbi Yishmael](#). In support of this, she notes that the figures appear to be swimming and there are no horses or chariots to represent the Egyptian army.

[5] In painting both multiple Moshes as well as the two hands of God, the artist may have been trying to emphasize their joint participation in performing the miracle. This led the nation to believe in both Hashem and Moshe, as recorded in [Shemot 14:31](#): "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיֵּרְאוּ הָעָם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וַיִּבְמְשֶׁה עַבְדּוֹ".

[6] The miniature on the previous page of the Haggadah depicts Moshe splitting the sea.

[7] See [Mekhilta DeRabbi Yishmael](#), [Targum Pseudo-Jonathan](#), [Tanchuma](#), [Pirkei DeRabbi Eliezer](#), [Rambam](#), and others.

[8] The Haggadah is novel, however, in its depiction of alternating paths of Egyptians and Israelites.

[9] Note the twelve vertical lines separating the men (presumably the tribal princes) in the back left of the painting, and see above for a discussion of what stage this scene depicts.

[10] This 513 page illuminated manuscript is one of the earliest surviving translations of Tanakh into Castilian. It was commissioned by a prominent Churchman, Don Luis de Guzmán, but written by a Jewish scholar, R. Moses Arragel. The churchman had asked R. Arragel to both translate and comment on the Biblical text, apparently in an effort to bridge the rift between the two communities. R. Arragel initially hesitated out of fear that his Jewish interpretations would be met with hostility (and put him personally in danger), but in the end agreed. The resulting text and commentary, completed c. 1430, are accompanied by 334 miniatures, all by Christian artists. In at least some cases it seems that the artists received instructions from R. Arragel, and thus the images reflect rabbinic interpretations. To read more about the manuscript, see [here](#).

[11] Tanchuma brings Shemot 14:16 as a prooftext but it is unclear how this verse demonstrates a split into twelve. Rambam instead points to the description in [Tehillim 136:13](#) of the sea being split into many strips.

[12] For further discussion, see B. Narkiss, "Pharaoh is Dead and Living at the Gates of Hell", *Journal of Jewish Art* 10 (1984): 6-13.

[13] Note how Paroh's chariot seems to stay afloat while the other figures drown.

[14] Cf. [Tehillim 106:11](#).

[15] See R. Nechemya in [Mekhilta DeRabbi Yishmael](#) and the greatly expanded versions of this legend in [Pirkei DeRabbi Eliezer](#) and [Midrash Vayosha](#). [Daat Zekeinim](#) and others point to the verse itself as support, understanding the phrase "עַד אֶחָד" to mean "but one" rather than "even one".

[16] See [Ibn Ezra](#), [Tosafot Arakhin](#), [Rambam](#), and others. The textual motivation for this may be the list of encampments in Bemidbar 33 which has the nation crossing the sea and then a few stops later once again camping by the sea, suggesting that perhaps the nation emerged on the same side of the water from which they entered.

[17] As the Dura Europus painting renders the events in two separate scenes it is hard to tell whether the artist thought the events happened simultaneously or consecutively.

[18] See [Ibn Ezra](#), [Chizkuni](#) and others here who answer in the affirmative and view this as a "wonder within a wonder".

[19] In other words, does the phrase "עַל שְׁפַת הַיָּם" refer to the immediately preceding words "מִצְרַיִם מֵת" or to the the words "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל"?

[20] See also the discussion above in One Path or Many.

Crossing of Yam Suf in Art Sources

BIBLICAL TEXTS

שמות י"ג:י"ח

וַיֹּסֶב אֱלֹהִים אֶת הָעַם דָּרָךְ הַמִּדְבָּר יָם סוּף וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.

שמות י"ד:כ"ז-ל"א

(כז) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיָּשֶׁב הַיָּם לַפְּנֹת בֶּקֶר לְאֵיתָנוּ וּמִצְרָיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיִּנְעַר ה' אֶת מִצְרָיִם בְּתוֹךְ הַיָּם. (כח) וַיָּשָׁבוּ הַיָּמִים וַיִּכְסּוּ אֶת הָרֶקֶב וְאֶת הַפְּרָשִׁים לְכָל חֵיל פְּרֹעֶה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא נִשְׂאָר בָּהֶם עַד אֶחָד. (כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֹשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַיָּם לָהֶם חֹמָה מִיְמִינָם וּמִשְׂמָאלָם. (ל) וַיֹּשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרָיִם מֵעַל שַׁפְּתַי הַיָּם. (לא) וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרָיִם וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבַמֹּשֶׁה עֲבָדוּ.

תהלים ק"ו:י"א

וַיִּכְסּוּ מַיִם צְרִיחָם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר.

תהלים קל"ו:י"ג

לְגֹזֵר יָם סוּף לְגֹזְרִים כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ.

CLASSICAL TEXTS

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח ויהי ד'

ואתה הרם את מטך, עשרה נסים נעשו לישראל על הים. נבקע הים ונעשה כמין כיפה שני נקבת במטיו ראש פרוזיו יסערו להפיצני (חבקוק ג יד), נחלק לשנים עשר גזרים שני ונטה את ידך על הים ובקעהו, נעשה הים יבשה שני ובני ישראל הלכו ביבשה, נעשה כמין טיט שני דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (חבקוק ג טו), נעשה פירורין פירורין שני אתה פוררת בעזך ים (תהלים עד יג), נעשה סלעים סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים, נעשה גזרים גזרים שני לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו יג) נעשה ערימות שני וברוח אפיך נערמו מים, נעשו כמו נד שני נצבו כמו נד נוזלים, הוציא להם זיכרי מים מתוקים מתוך מלוחים שני ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (תהלים עח טז), הקפיא להם את הים משני חלקים ונעשה כמין בולוס של זכוכית שני קפאו תהומות בלב ים.

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח ויהי ה'

ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה – ר' מאיר או' בלשון אחד ור' יהודה או' בלשון אחר. ר' מאיר אומר בלשון אחד כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים מתוך שהיו עומדין וצוהבין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה שני שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי צוה אלהיך עוזך עזה אלהים זו פעלת לנו (תהלים סח כט) אל תקרי רודם אלא רד ים... ור' יהודה אומר בלשון אחר ויבאו בני ישראל בתוך הים כיון שעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים שני סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושע יב א) מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים...

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח ויהי ו'

וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים אף לפרעה דברי ר' יהודה שני מרכבות פרעה וחילו וגו'. ר' נחמיה אומר חוץ מפרעה עליו הכתוב אומר ואולם בעבור זאת העמדתיך (שמות ט טז). ויש אומרים באחרונה ירד פרעה וטבע שני כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים.

תרגום המיוחס ליונתן שמות י"ד: כ"א

וארכין משה ית ידיה על ימא בחוטרא רבא ויקירא דאיתברי מן שירויה וביה חקיק ומפרש שמא רבא ויקירא ועישרתי אתוואת די מחא ית מצראי ותלת אבהת עלמא ושית אימהתא ותריסר שבטוי דיעקב ומן יד דבר ה' ית ימא ברוח קידומא.

תנחומא בשלח י'

ואתה הרם את מטך, עשרה נסים נעשה להם על הים, נבקע להם הים ונבקע כמין כפה שנא' (חבקוק ג) נקבת במטיו ראש פרזיו וגו', ונחלק לי"ב שבילים שנאמר ונטה ידך על הים ובקעהו, ונעשה יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה, ונעשה כמין טיט שנאמר (חבקוק ג') דרכת בים סוסיך חמר מים רבים, ונעשו המים פרורים שנאמר (תהלים עד) אתה פוררת בעוזך ים, ונעשה סלעים סלעים שנאמר (תהלים ע"ד) שברת ראשי תנינים על המים, ונעשה גזרים שנאמר (תהלים קלו) לגוזר ים סוף לגזרים, ונעשה ערמות ערמות שנא' וברוח אפיך נערמו מים, ונעשה כמו נד שנאמר נצבו כמו נד, ויצאו להם כדי מים מתוקין מתוך מלוחין, וקפאו המים ונעשו ככלי זכוכית שנאמר קפאו תהומות.

פרקי דרבי אליעזר פרק מ"א

אמ' לו הב"ה למשה משה נטה ידך על הים ובקעהו, ונטה משה את ידו על הים וראו המים פניו של הב"ה ורגזו וחלו וירדו לתהומות, שני ראוך עמים יחילו, ר' אליעזר אומ' ביום שאמ' הב"ה יקוו המים בו ביום נקפאו המים ונעשו שנים עשר חלקים כנגד שנים עשר שבטים, ועשו חומות מים בין שביל לשביל והיו רואין אלו את אלו, וראו הב"ה מהלך לפנייהם ועקבות רגליו לא ראו, שני בים דרכך ושבילך במים ראו.

פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב

ר' נחוניא בן הקנה אומ' תדע לך כח התשובה – בא וראה מפרעה מלך מצרים שמרד בצור עליון הרבה מאד, שני מי ה' אשר אשמע בקולו, ובלשון שחטא בו בלשון עשה תשובה, שני מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש, והצילו הב"ה בין המתים, מניין שלא מת שני כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואולם בעבור זאת העמדתיך וכו' והלך ומלך בננוה והיו אנשי נינוה כותבים מכתבי עמל וגוזלים איש את ריעהו ובאים איש על רעהו במשכב זכור ובא אצלו מעשיהם הרעים, וכששלח הב"ה ליונה להנבא עליה להחריבה שמע פרעה ועמד מכסאו וקרע בגדיו ולבש שק ואפר והכריז בכל עמו שיצומו כל העם שני ימים וכל מי שיעשה את הדברים הללו ישרף באש, מה עשה העמיד האנשים מצד אחד והנשים מצד אחר וכל בהמה טהורה מצד אחר והילדים רואים את אמותיהם ורוצין לינק ובוכין ואמותיהם רואים את בניהם ורוצים להניקם ובוכות הילדים ק"כ אלף וגי אלפים הרבה משנים עשר רבוא, שני ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה, ארבעים שנה האריך אפו עמהם כנגד ארבעים יום ששלח את יונה ולאחר ארבעים שנה שבו למעשיהם הרעים הרבה מן הראשונים ונבלעו כמתים בשאול תחתיה, שני מעיר מתים ינאקו.

מדרש ויושע [אוצר המדרשים (אייזנשטיין עמ' 154)]

מי כמוך, אמרו חז"ל בשעה שאמרו ישראל זאת השירה לפני הקדוש ברוך הוא שמע אותה פרעה כשהיה מטורף בים ונשא אצבעו לשמים ואמר מאמין אני בך שאתה הצדיק ואני ועמי הרשעים ואין אלוה בעולם אלא אתה. באותה שעה ירד גבריא'ל והטיל על צוארו שלשלת של ברזל ואמר לו רשע! אתמול אמרת מי ה' אשר אשמע בקולו ועכשיו אתה אומר ה' הצדיק. מיד הורידו למצולות ים ועכבו שם חמשים יום וציער אותו כדי שיכיר נפלאותיו של הקדוש ברוך הוא, ולאחר כן העלו מן הים והמליכו על נינוה, וכשבא יונה לנינוה ואמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת מיד אחזו אימה ורעדה וקם מכסאו ויכס שק וישב על האפר והוא בעצמו זעק ואמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו, כי יודע אני שאין אלוה אחר בכל העולם כמוהו, וכל דבריו אמת וכל משפטיו באמת ובאמונה. ועדיין פרעה חי ועומד בפתחו של גיהנם, וכשכנסין מלכי או"ה מיד הוא מודיע להם גבורותיו של הקדוש ברוך הוא, ואומר להם שוטים שבעולם מפני מה לא למדתם ממני דעת, שהרי אני כפרתי בהקב"ה לכן שלח בי עשר מכות, ואף טבעני בים ועכבני שם חמשים יום, ולאחר כן העלני מן הים, ולבסוף האמנתי בו בעל כרחי, לכך שרו ישראל זאת השירה ואמרו כולם יחד מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא.

MEDIEVAL TEXTS

לקח טוב שמות י"ד: כ"ח

וישובו המים ויכסו וגו' לא נשאר בהם עד אחד. אפילו אחד, ויש אומרים פרעה נשאר, להגיד ולספר כח וגבורה של מלכו של עולם.

אבן עזרא הארוך שמות י"ד: י"ז

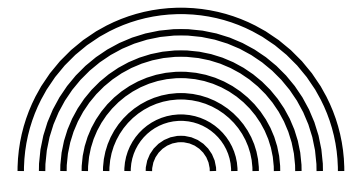
ואני ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל, ואין צורך שיכנסו בים, רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו. וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים, ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש.

אבן עזרא הארוך שמות י"ד: כ"ט

ובני ישראל טעם להזכיר זה פעם אחר, כי פרעה היה טובע, ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים. וזה היה פלא בתוך פלא, כי במקום שהיו ישראל עוברים בים, היה שם רוח קדים מייבש, ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפירוש, שכתוב בשירה, וברוח אפך נערמו מים (שמות טו ח). וזאת הרוח היתה עם ישראל, וכתוב, נשפת ברוחך כסמו ים (שם י), וזו היא שטבעה המצריים, על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שם יט). ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה, וכי שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה. אולי על דרך אחר עברו, או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל, וישראל לא עברו הים כנגד הרוח, רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור, אשר נכנסו משם, כאשר אפרש.

רמב"ם פירוש המשנה אבות ה': ג'

ואמנם העשרה אשר היו על הים, הרי הם קבלה. הראשון - היבקעו, כפשט הכתוב: (שמות יד כא) "ויבקעו המים". והמופת השני - שאחר היבקעו התקמר, עד שנעשה כדמות תקרה קמורה, ונהיתה הדרך כאילו היא ניקבה במים, והמים מימין ומשמאל ומלמעלה, הוא מאמר חבקוק: (חבקוק ג יד) "נקבת במטיו ראש פרזו". והשלישי - שקרקעו התקשתה וקפאה להם, כמו שאמר: (שמות יד כט) "הלכו ביבשה", ולא נשארה כקרקעית הנהרות אשר היא בוץ וטיט. והרביעי - שדרכי המצרים בו היו בטיט נדבק, הוא אומר: (חבקוק ג טו) "חומר מים רבים". והחמישי - שהוא נבקע לדרכים רבות כמספר השבטים, קשת עגולה בתוך קשת עגולה, כזה:

והוא אומר: (תהלים קלו יג) "לגוזר ים סוף לגזרים". והששית - שהמים קפאו ונתקשו כאבנים, ועל זה אמר: (תהלים עד יג) "שברת ראשי תנינים על המים", רצונו לומר, שהמים נתקשו עד כדי שישברו עליהם הראשים. והשביעי - שהוא לא קפא כקרח, רצונו לומר: חתיכה אחת, אלא מפורר ומפורד, כאילו הן אבנים שסודרו קצתן על קצתן, הוא אומר: (תהלים עד יג) "אתה פוררת בעזך ים". והשמיני - שהוא קפא כזכוכית או כספיר, רצונו לומר: שקוף, עד שיראו קצתם את קצתם בעוברים בו, והוא אומר: (שמואל ב' כב יב) "חשרת מים עבי שחקים", רצונו לומר, שקיבוץ המים ההם היה כעצם השמים, אשר הם שקופים. והתשיעי - שהיו נוזלים ממנו מימות מתוקים, שהיו שותים אותם. והעשירי - שהם היו קופאים עם נזילתם, אחר שלקחו מהם מה ששתו, כדי שלא ירדו לארץ, והוא אומר: (שמות טו ח) "נצבו כמו נד נוזלים, קפאו תהומות בלב ים", רצונו לומר, שהדבר אשר היה נוזל - היה קופא בלב ים.

תוספות מסכת ערכין ט"ו. "כשם"

כשם שאנו עולין מצד זה (אמרו) כך מצרים עולין מצד אחר - יש לתמוה איך היו ישראל באותו הדור כ"כ מקטני אמנה שסברו שכך יעשה הקדוש ברוך הוא נסים למצרים להעבירם מארצם לא"י ואומר ר' בשם אביו רבי שמואל שישראל לא עברו הים לרחבו מצד זה לזה שא"כ היו ממהרים ללכת אל א"י אלא רצועה אחת עברו בים לאורך הים עד שפנו למדבר לצד אחד כי לא היו יכולין ללכת מכל צד אם לא יעברו הים ומצרים היו להם מימינם ומשמאלם לפיכך עברו הים רצועה אחת עד שפנו למדבר מצד אחד וזה כשם שאנו עולין מצד זה ובאנו למדבר כך מצרים עולין מצד אחר מן המדבר וירדפו אחרינו וישיגו כי סבורים שלא יעברו המצריים בים אלא יבאו מצד אחר ובהכי ניחא הא דכתיב (במדבר לג) ויסעו ממרה וגו' ויחנו על ים סוף ואם עברו רוחב הים עד עבר הים מצד אחר היאך פגעו עוד בים וכי חזרו לאחוריהם אלא ש"מ לאחר שנסעו באורך הים ויצאו כמו כן לאורך הים לדרום מצרים שמצרים כמו כן לרוח דרומית של א"י קרוב לסוף דרומית לצד מערב ונילוס מפסיק בין מצרים ובין א"י והים מצד דרומית של ארץ מצרים ממזרח למערב ונסעו לחוף הים מצפון הים שהוא דרומית של מצרים ואח"כ יצאו לאחר שהלכו כחצי גורן עגולה ויצאו בצד צפוני שלהם שהיא דרומית של ארץ אדום ומזרחית של ארץ מצרים ואח"כ הלכו קצת ימים עד מרה ואח"כ היו עדיין אצל הים וכשהוצרכו ליכנס לא"י לא הוצרכו לעבור הים אלא סיבבו ארץ אדום וארץ מואב שהוא בדרומית של א"י ומזרחית של ארץ מצרים.

חזקוני שמות י"ד: כ"ט

ובני ישראל הלכו ביבשה פסוק זה דבוק לשלמעלה הימנו, בעוד שהמים כסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה, היו בני ישראל הולכים ביבשה שהיו שתי רוחות משמשות בים, וברוח אפך נערמו מים משמש לישראל, נשפת ברוחך כסמו ים משמש למצרים.

חזקוני שמות י"ד: ל'

ויושע ה' ביום ההוא לקיים מה שנאמר התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום ואותו יום היתה הישועה שלמה, שמשם והלאה לא ראום. את מצרים מת הכתוב קורא אותם לשון יחיד, דוגמת והנה מצרים נוסע אחריהם. על שפת הים דרך הים להשליך נבלתו על שפתו כדכתיב ויגרשו מימיו רפש וטיט. ויש מסרסים המקרא וירא ישראל שהיו על שפת הים את מצרים מתים ונטבעים.

דעת זקנים שמות י"ד: כ"ח

לא נשאר בהם עד אחד. אבל אחד נשאר והוא פרעה והא דכתיב בספר תהלים אחד מהם לא נותר היינו מכל עמו.